

HOOFSTUK 7

EIND-REFLEKTERINGS

7.1 INLEIDING

Daar sou tot in lengte van dae verhalende navorsing gedoen kon word saam met die ko-navorsers¹ wat betrek is. Hoofstuk 6 sou 'n nimmer-eindigende hoofstuk kon word. Hoewel die begrippe 'begin' en 'einde' eintlik 'n verleentheid is, word dit wel gebruik ter wille van afgebakende ingrepe (verhale) in die gang van gebeure. Daarom sal hier tog 'n laaste hoofstuk wees waarin die onmoontlike van reflekerende-eind-opmerkings-maak gedoen word. In die proses sluit ek ook aan by Müller en andere (2001:8)² wat tog wel 'n einde aanbeveel vir navorsingsprosesse. Hulle bedoeling is klaarblyklik nie absolute eindes nie, maar eerder reflekerende interpretasies.

Ek sowel as die ko-navorsers sal in hierdie hoofstuk eindreflekerings doen op die prosesse wat beskryf is in hoofstuk 6. Die ko-navorsers sal betrek word om te reflekteer binne reflekeringsgesprekke, waar daar ook van gespreksagendas gebruik gemaak sal word. Vervolgens sal ek reflekteer op die navorsingsgebeure as geheel. Sodoende sal ek interpreteer/verduidelik watter waarde die

¹ Müller en andere (2001:1-13) gebruik die begrip *co-researchers* met verwysing na diegene wat saam met die terapeut/pastor in gesprek is in pastoraal-terapeutiese navorsingsprosesse.

² Hulle sluit op hulle beurt weer aan by Anne Lamott wat op haar beurt aansluit by Alice Adams. Hulle haal Lamott (Lamott, A 1995. *Bird by bird. Some instructions on writing and life*. New York: Anchor Books, 62) as volg aan: 'And then there is the ending: what is our sense of who these people are now, what are they left with, what happened, and what did it mean?' Watter waarde het die navorsing vir die ko-navorsers gehad?

navorsing vir my gehad het, waar dit my nou te staan bring, en waartoe dit my kan help. Ek sal ook besin oor moontlikhede vir andere. Spesifieke voorstelle sal gemaak word.

Om sin te gee aan die begrip nie-einde, word u as leser genooi om daarna verder dekonstruktief en sosiaal-konstruktief te reflekteer op hierdie hele navorsingsverslag.

7.2 EIND-REFLEKTERINGS OP TERAPEUTIESE PROSESSE

7.2.1 Eind-reflekterings deur die pastor-navorsers

7.2.1.1 Marlene en Desmond

Marlene se lewensverhaal is 'n outoritêre gesinstorie waar die dogter, Marlene, gedomineer en onderdruk is deur die kennis/mag (weet) en voorskriftelike beheer van haar ma en ouer susters. Die ontwrigting van die gesin deur die afsterwe van die pa het hierin 'n rol gespeel.

Ook die patriargale dominerings deur Desmond tydens die besluitnemingsprosesse om te verhuis na Mpumalanga, het problematies gefunksioneer in Marlene se lewe. Die tradisioneel-patriargale rolverdeling het steeds gegeld: Die man mag (eensydig) besluit oor werksgeleenthede, werkplek en tyd van verhuising. Desmond is 'n baie bedagsame en sorgsame man, maar het dit nie nodig gevind om hierdie verhuising met haar uit te klaar nie. Volgens Marlene en haar vriendin is alle mans maar so. Die patriargale mag het gegeld, selfs ten spyte van Marlene se kwesbaarheid en die waarde wat háár werk, woonplek en vriendekring vir haar het in haar stryd en weerstand teen depressie. Desmond het saam met sy pa besluit. Vanweë die tradisionele patriargale instelling is Marlene gemarginaliseer tydens die besluitnemingsproses. Desmond wil ook besluit hoe Marlene se toekomsverhaal moet lyk: Sy gaan vir hom werk.

Die dekonstruktiewe en sosiaal-konstruktiewe terapeutiese proses het daartoe meegewerk om Marlene in staat te stel om haar outoritêre gesinstorie sowel as die patriargie te deurbreek en meer beheer oor haar eie lewe te neem. Dit is 'n besondere wins van die navorsing vir Marlene. Sy is steeds baie kwesbaar, aangesien sy nog maar aan die begin staan van 'n nuwe lewe waarin sy nie oorheers word deur outoritêre gedrag en mag van haar familie nie. Sy het egter nuwe verhale wat sy kan leef, nuwe *landscape of consciousness* en 'n bewustheid van hulpbronne.

Indien Marlene haar nuwe verhale gaan leef vorentoe, kan Desmond self ook meer van die patriargie deurbreek in die proses om vir sy vrou ruimte te maak.

Die probleemrealiteite het Marlene se ma se verhouding met God negatief beïnvloed. Sy was kwaad vir God oor die verlies van haar man en die gestremdheid van haar kinders. Daarby het haar gesonde kind in die huis 'tienergier' gehad.

In antwoord op Marlene se vraag na die oorsprong van haar depressie het ek weggestuur van die duiwel se moontlike handeling, en eerder gefokus op die effekte van mense se handeling in haar lewe. Daarmee ignoreer ek nie die werking van *die duiwel en sy diere*³ in mense se lewens nie. Dit sou wel terapeuties ter sprake gebring kon word om ons afhanklikheid van God se verlossende, oorwinnende handeling deur Jesus Christus in ons lewens te onderstreep. Daar sou byvoorbeeld verwys kon word na Efesiërs 6:10-12: 'Soek julle krag in die Here en in sy groot mag. Ons stryd is nie teen vlees en bloed nie maar teen die bese magte van hierdie sondige wêreld, teen die bese geeste in die lig.' So 'n teks sou selfs eksternaliserend gebruik kon word! Dit mag egter nie handeling as handeling van mense onderspeel nie. Deur

³ Ek het weer onder die indruk daarvan gekom tydens 'n Bybelstudiereeks wat ek oor die Bybelboek Openbaring gelei het in die gemeente.

hierdie benadering stuur ek ook weg van 'n teologiese tradisie wat – juis in die pastoraat – effekte op mense se lewens demoniseer deur 'n alte maklike praat van depressie-duiwels.

Marlene se vraag naamlik hoekom God haar lewe so mislik maak is ook van besondere belang. Deur God op 'n manier verantwoordelik te beskou, het sy kwaad en bang geword vir God. Sou sy gehelp kon word met 'n voorbladartikel in *Die Kerkbode* (11 Sept. 2001)? Daarin word geskryf dat prof. Adrio König, dosent in Sistematiese Teologie aan Unisa, die volgende gesê het in reaksie op die terreuraanval – 11 September 2001 – in die Verenigde State van Amerika:

Toe die Boeing van American Airlines teen die noordtoring van die World Trade Centre in New York vasgevlieg het, was God hewig ontsteld omdat die mense wat Hy gemaak het só wreed kan optree. Om te sê Hy het dit beskik, is godslasterlik. Om te sê Hy het dit net toegelaat, is ook onaanvaarbaar, want dit maak Hom 'n medepligtige. Die aanval op New York en Washington was teen God se wil en Hy het dit ook nie beplan nie.

Hierdie uitspraak is in spanning met die manier waarop dikwels in die Bybel geskryf/gepraat/gesimboliseer/verhaal word oor God se betrokkenheid by gebeure van verydeling (Romeine 8; Openbaring; Job). Hoe God ookal bewerkend of toelatend betrokke/onbetrokke is by konkrete, plaaslike onheilsgebeure, is nooit duidelik nie. God hou die mens self verantwoordelik vir sy/haar ongeregtheid. Hy laat blaas onheilstrompette (Openbaring 8-11) en stuur vernietegende magte die wêreld in. Hy roep op tot bekering. Hy beskerm egter ook, en lei tot oorwinning en lewe deur die Lam, Jesus Christus. God se betrokkenheid is 'n groter misterie as wat König blykbaar sou wou toegee.

Hoe moes Marlene gehelp word? Dis onbeslisbaar. In elke gebeure bly God se betrokkenheid 'n misterie, onbeslisbaar in die menslike spel van interpretasie.

Ek het weggestuur van besliste antwoorde en tog probeer help om haar geloof en hoop in God te herstel. In Jesus Christus is Hy die God van heil.

Die verhaal van haar worsteling met God rondom Psalm 23 was vir my aangrypend. Dit was die verhaling van haar beleving van die helpende mag en openbaring van God. Daarna was sy instaat om weer vertrouwe in God te kon herstel en Hom/Haar weer te beleef as 'n helpende faktor in haar lewe. Ek kon die helpende heilshandeling van God in haar lewe bemiddel, deur 'n Bybelsalm met haar te deel. God het haar gehelp tot 'n beleving van sy teenwoordigheid wat sy kon kom verhaal in die terapeutiese diskoers. Haar verhaal oor God se teenwoordigheid het haar gehelp in haar bevrydende verhaling van die toekoms.

Die terapeutiese proses en haar geloofsbeleving van God se helpende teenwoordigheid het Marlene gehelp om weer nuut te verhaal oor haar verlede. Sy kon weer God se helpende teenwoordigheid ook in haar verlede raaksien, en nuut konstrueer na die toekoms toe: 'Die Here het my gehelp deur my ma aan die einde van haar lewe weer aan my terug te gee. Ons praat het my oë weer daarvoor oopgemaak. Nou kan ek ook 'n ma wees vir my kinders.'

7.2.1.2 Hester en Marietjie

Die storie van Hester is 'n storie van outoritêre waarheid, wat verder geproblematiseer word deur die molesteeer-storie. Ma Marietjie se kennis/mag en die beslistheid waarmee sy tipeer, stereotipeer en storie-realiteite verwerp/verdring skep vir Hester 'n probleem: Sy wil meer van haar lewe met haar ma deel, maar kan nie. Sy wil nader aan haar ma wees, maar Marietjie se 'weet' en outoritêre beslistheid maak haar stil.

Marietjie is iemand wat 'weet', iemand wat 'die reg het' om te mag definieer. Haar taal is dié van iemand wat skynbaar 'n dametjie kan definieer en wat iemand met lang hare 'na regte' (negatief) kan kategoriseer/stereotipeer. Tydens die proses het Hester die reg opgeëis om alternatiewe perspektiewe oor

haarself te mag hê. Ek as terapeut/pastor het dit ondersteun. Alternatiewe self-interpretasies het in die proses na vore getree. Sy kon begin opstaan en sê: 'Aanvaar my. Eendag doen ek dalk dinge soos jy sê. Maar dit is soos ek nou is en soos ek gelukkig is.'

Die terapeutiese proses het Hester gehelp om voor haar ma te kon begin praat. Dit was egter steeds vir haar moeilik om eerlik te kon sê dat daar verskille(ndheid) tussen hulle ook is. Sy kon die saak van eenders/verskillend wel dekonstruktief hanteer in die volgende gesprek, en dit het haar gehelp om nuut te kon konstrueer met die oog op die toekoms.

Daar lê vir Hester steeds 'n opdraande stryd voor. Haar vriendskapsverhoudings is ook in baie opsigte gekompliseerd en vir haar problematies. Moontlik is haar vriendin se troue 'n groter ontwrigting as wat sy tans begryp. So 'n moontlikheid het egter nooit deel van die gesprek geword nie.

Die nuwe selfbeskrywings het Hester egter gehelp om 'n toekoms-storie te verbeeld van hoedat sy rondom 'n koppie koffie in gesprek is met Ma. Die reg om nie skuldig te voel oor die molestering nie kan haar ook help in haar verhoudings met vriende en andere.

Hester se geloofservaring en teologiese verstaan van God se heilsbetrokkenheid in haar lewe het haar gehelp tot 'n selfverstaan waardeur sy moedig en gemotiveerd voel om haar probleme as uitdagings tot God se eer aan te pak. Haar teologie dat die Here vir haar daar is en sy vir Hom, funksioneer singewend en versterkend in haar lewe.

My eie teologiese verstaan is dat daar tussen die sessies – dalk in 'n sessie – 'n besondere moment van openbaring was waarin God Homself aan haar betuig het. Haar nuwe selfvertroue hang saam met geloofsvertroue. Daar kan gepraat word van 'n Christelike identiteit. Hoe die gebeure in die terapeutiese proses hiertoe bygedra het, is nie duidelik nie. Hierdie nuwe gesteldheid kon wel verder

gebruik word – en is inderdaad gebruik – in die weerstandsbeweging wat in die terapeutiese proses begin groei het teen die gekonstrueerde probleemrealiteite.

7.2.1.3 Jean

Jean beskryf haar man (Paul) as iemand vir wie die man steeds die dominante een in 'n huwelik, en die baas in die huis is. Hierdie patriargale ingesteldheid by Paul kom na vore in die verhale wat Jean vertel.

Hulle is nie getroud nie, maar woon saam. Hierdie aspek van hulle verhouding is nooit in een van die twee gesprekke tussen my en Jean geïdentifiseer nie. Vir Jean is dit 'n huwelik. Haar probleemvraag is egter: Mag hulle huwelik beëindig word? Dit was 'n hoop in haar hart, maar die onsekerheid het haar ook bang gemaak.

Ek het nie haar vraag beantwoord nie, maar dit wel dekonstruktief benader deur op die onmoontlikheid van regte keuses in konkrete situasies te fokus. Die onmoontlikheid van 'n keuse sluit egter nie die moontlikheid uit om moontlikhede te vermeerder nie. Hierin het ek haar gelei. Dit het haar gehelp om 'n tentatiewe keuse te maak, wat sy ook weer later verander het. Haar keuses het telkens vir haar verligting gebring, sonder om haar dilemmas op te los. 'n Finale keuse bly vir haar bykans onmoontlik vanweë die onstabieleit wat elke moontlikheid sal meebring. Hulle lewe voort.

Die feit dat Jean en Paul ongetroud saamwoon sou vanuit die Christelike teologie en tradisies van die Christen-geloofsgemeenskap geïdentifiseer kan word. Die komplekse en pynlike dilemmas waarin hulle vasgevang is, het dit na my mening egter onvanpas gemaak om hierdie saak van getroud/saamwoon te problematiseer. Dit was vir my belangriker om meelewend te bou aan 'n vertrouensverhouding waarbinne Jean haar verhale kon vertel, en om te probeer verstaan en empaties in te kom in haar taal/wêreld. Hierdie keuse skep egter wel 'n bepaalde spanning. Die Christelike tradisies se uitspraak is oorweldigend daarvoor dat saamwoon nie reg – in terme van Derrida: *right* – is nie. In die

praktyk word geregtigheid – *justice* – egter nie noodwendig gedien deur 'n formele konformerings aan bepaalde kodes nie. Die keuses is onstabiel. Die spanning bly. Geen pastor of Christen-geloofsgemeenskap ontkom aan hierdie spanning nie.

7.2.1.4 Ansie en Ben

Tydens die prosesse is verhalend, dekonstruktief en sosiaal-konstruktief beweeg op onder meer die aksievelde van:

- ✿ outoritêre dominerings wat dikwels uiters problematies word vanweë die gewelddadigheid daarvan;
- ✿ tipering en stereotipering.

In die terapeutiese proses is dikwels beweeg tussen die verhale wat saam (deels) Ansie en Ben se identiteit vertel/konstrueer. Beide van hulle etiketteer en stereotipeer maklik. Hulle konstrueer met groot stelligheid en slaag moeilik daarin om probleme los te maak van mense. Die taal het tog algaande meer en gemakliker eksternaliserend geword. Deur middel van hierdie taal word makliker gespreke gevoer oor weerstandsbewegings en kan beheer geneem word binne situasies en gekonstrueerde probleemrealiteite.

Uit die navorsingsproses wat beskryf is, het geblyk hoedat angste (bang-wees) en skuldgevoelens magte word waarvan mense hulle moeilik kan losmaak.⁴ Dominering, marginalisering en geweld het 'n geweldige mag oor die kofnavorsers verkry. Die waarde van eksternaliserende taal het gehelp om tog afstand en 'n gevoel van losmaking te skep. Sodoende is telkens ruimte vir dekonstruktiewe gespreke oor ander moontlikhede geskep: ander stories, ander praktyke, nuwe kennis/mag.

⁴ Dit geld nie net vir die navorsingsprosesse saam met Ansie en Ben nie. Dit het ook so geblyk te wees by Marlene en Hester.

Dekontekstualisering van die navorsingsgebeure was onvermydelik vanweë die keuses wat ek moes maak in die lig van baie navorsingsmateriaal (prosesse wat beskryf kon word). Nie alles was egter ewe ter sake in die lig van die aksievelde waarop gefokus word in hierdie navorsing nie. In die lig hiervan is onstabiele keuses gemaak. Ryker beskrywings van agtergronde sou gedoen kon word deur die beskrywing van meer sessies. Ingewikkelder kompleksiteite sou aangetoon kon word. Donker geheime sou vir u as leser meer lig kon werp op die dilemmas rondom die seks-storie.⁵ 'n Baie dik boek sou oor die navorsingsproses met Ansie en Ben geskryf kon word. Daar is egter ruimte- en etiese beperkinge sover dit hierdie navorsingsverslag betref.

Ek het dikwels 'tuiswerk' gegee vir Ansie. Sy is 'n kreatiewe mens. Dit moet egter omsigtig gedoen word binne 'n postmoderne benadering, en moet nie gebruik word om die proses te stuur en beheer nie.

Die storie oor die huis se brand en die gevolglike hantering van tradisionele maginstellings is besonder moeilik vir Ansie om te kan aanvaar. 'Hoekom het God dit toegelaat?' Dit het ook verwydering gebring van die Christengeloofsgemeenskap ('kerkmense'). Gebed, en die geloof dat die Here haar altyd sal help, bly tog 'n belangrike deel van Ansie se geloofslawe. Ek het dikwels gefokus op haar gebedslawe, asook die feit dat sy my as pastor ('n kerkmens) vertrou in haar lewe. Hierdie *unique outcome* was dan ook 'n sleutel om haar weer na die kerkgebou te kon neem.

Ansie is baie ontwrig oor die *gay*-storie. Sy het baie vrese en 'n sterk afwysende/veroordelende houding in die verband. Haar ontsteltenis is soveel groter omdat haar dogter ook in sodanige verhouding leef.

Dit was opwindend om narratiewe navorsing saam met Ansie en Ben te doen. Dit is 'n groot uitdaging om betrokke te wees by mense met soveel komplekse

⁵ Müller en andere (2001:1-13) wys op die belangrikheid van agtergrondbeskrywings en ontwikkeling in narratiewe navorsing.

verhale. Dit is ook veeleisend aangesien groot kompleksiteit en veelheid baie tyd en geduld vra. Die waarde van 'n postmoderne benadering was vir my duidelik. Dit sou nie van veel waarde wees om vanuit 'n beheerende of selfs 'weet'-posisie betrokke te probeer raak nie.

7.2.1.5 Dekonstruksie

Eksternaliserende taal en die soek na *unique outcomes* het my dikwels gehelp om dekonstruktief betrokke te kon bly. Dekonstruksie gaan oor meer moontlikhede, en meer moontlikhede hou die deur oop vir verandering, na watter kant toe ookal.

In die navorsingsprosesse het dit vir my duidelik geword dat die terapeut/pastor nie alles moet 'bewerk' om dekonstruksie te laat plaasvind nie. Ek het dikwels aan Derrida se opmerking gedink, naamlik dat dekonstruksie iets is wat voortdurend gebeur en nie 'n agent nodig het nie. Dikwels moes ek net hierdie dekonstruktiewe beweging wat reeds in plek was, ondersteun.

7.2.1.6 Teologie

In hul worsteling met hul verhale en dus ook met hulself, het die ko-navorsers ook geworstel met die vraag na God:

- ✿ God se goeie trou (Marlene);
- ✿ God se wil (Jean);
- ✿ Die betroubaarheid van die kerk, die onreg deur kerkmense en hoe om weer by die kerk te kan uitkom (Ansie);
- ✿ Skuld voor God vanweë die onvermoë om vir Hom op te staan en te getuig (Hester).

Ek het nie met enige teologiese raamwerke of agendas gewerk wat vooraf ontwerp is om spesifieke teologiese vrae en teologiese reflektoring mee te ontmoet nie.

Dit was vir my opwindend om te kon ontdek/konstrueer dat ek teologies ook dekonstruktief en postmodern kan dink. Nie een van my ko-navorsers het laat blyk dat hulle enige van my teologiese uitsprake vreemd gevind het nie. Ek het my dikwels daaraan verwonder – en God daarvoor gedank – dat my (prakties)teologiese insette nie beslissend is vir die betrokkenes se geloofsverbondenheid aan die Here nie. Oor openbaring en geloof het ek geen beskikkingsmag nie.

Ek sou myself as pastor wou ontwikkel om binne die pastoraal-terapeutiese prosesse beter gebruik te kan maak van die konstruerings van Brueggemann insake die Bybel en beelde/metafore, prentjies en verhale. Ek beleef myself in daardie opsig reeds meer postmodern op die kansel as in die pastoraal-terapeutiese proses. Ek sou hiervan wil werk maak, en nooi elke pastor wat hierdie verslag lees uit om dit persoonlik ook te oorweeg met die oog op die pastoraat.

Die speelsheid en die beeldrykheid van die kunstenaar 'in' Ansie het dit wel vir my makliker gemaak.

7.2.1.7 Verhalende betrokkenheid

Dit was nie vir my maklik om alternatiewe verhale te help ontwikkel nie. Hede-verhale en verlede-verhale vloei makliker as toekoms-verhale. Gevolglik was die *unique possibilities* nie so sterk ontwikkel soos ek dit sou wens nie. Die persone wat ingekom het vir gesprek, kon egter wel weggaan met ander perspektief na die toekoms toe, 'n voorkeurverhaling van die toekoms, en verdere stappe in gedagte. In al die gevalle kon die persone aangaan met hul lewens, beter instaat om weerstand te bied teen dit wat as dominerende verhaalmag in hul lewens gegeld het.

7.2.2 Eindreflekterings deur die ko-navorsers

Ek het van gespreksagendas gebruik gemaak met die oog op reflektering deur die ko-navorsers. Die bedoeling was om daardeur reflektering te kry op die prosesse sowel as op my reflekterings. Dit is binne gesprekke hanteer, om sodoende 'n 'ondervra-styl' sover moontlik te deurbreek.

7.2.2.1 Marlene

Ek het Marlene telefonies geskakel, aangesien sy en haar gesin verhuis het na Mpumalanga. Dit gaan goed met haar. Sy was in die tussentyd vir twee weke in 'n kliniek opgeneem vir depressie. Op my vraag wat haar laat val het, het sy geantwoord dat Desmond en sy pa se besigheid nie goed uitgewerk het nie. Dit het haar erg gevang. Dit, tesame met die geïsoleerdheid op die plaas, ver van die dorp, was vir haar te veel. Marlene en Desmond het albei werk gekry in die dorp en woon ook nou daar. Sy is tans deel van 'n ondersteuningsgroep, waarby 'n sielkundige ook betrokke is. Die sielkundige het huweliksberading vir hulle aanbeveel, en dit het vir hulle baie beteken.

7.2.2.1a) Reflekteringsgesprek

T: Marlene, ek dink terug aan die gesprekke wat ons gehad het, en ek wonder oor 'n paar dinge. Kan ek maar vra?

M: Ja, seker.

T: Ek het die indruk gekry dat dit jou gehelp het om mense wat jou lewe wou oorneem en beter weet en vir jou besluite neem, om hulle beter te kan hanteer. Was dit vir jou so, en hoe werk dit vandag?

M: Ons gesprekke het my baie gehelp. Dit het my gehelp om te kan vergewe en om te kan gesond word.

T: Hoe kon dit jou help om te vergewe en gesond te word?

M: Ek het my susters beter leer verstaan. Ek het myself ook beter leer verstaan. Ons kom nou weer bymekaar. Ons het weer vriendskappe.

T: En kan jy hierdie beterweterigheid en oorneem weerstaan binne daardie vriendskappe?

M: Mens moenie te hoog vlieg nie. My een suster is deur 'n erge egskeiding. Sy't eers gedink sy is beter as ons. Maar ook sy verstaan nou beter vanweë die moeilikheid wat sy self deurgaen.

T: En Desmond? Ek het die indruk dat dit vir jou moeilik was die manier waarop hy net besluit het sonder jou. Maar jy kon daarteen opstaan.

M: Ja, dit was vir my moeilik. Desmond het op 'n manier begin verstaan. Maar dit was steeds nie maklik nie. Daarom kon ek dit nie hanteer toe sy besigheid saam met sy pa nie uitwerk nie. Maar hy het daardie tyd al iets geleer, en nou nog meer toe ons saam vir huweliksberading gegaan het. Ons het oor baie goed gepraat. Wat nie alles daar uitgekom het nie!

T: En die proses, al die gesprekke wat ons gehad het, hoe het dit jou gehelp?

M: Dit het my meer selfvertroue gegee as ooit. Die praat oor die dinge, ek kon verstaan: sjoe, dis nie alles my skuld nie. Dit alles het my ligter en sterker gemaak.

T: Marlene, net 'n laaste saak: die *Psalms-23-ervaring* wat jy die nag gehad het: Jy het die Here beleef as die Een op wie jy kan vertrou, wat jou help en bystaan. Hoe dink jy daarvoor as jy nou daarna terugkyk, en hoe werk dit nou?

M: Toe was dit vir my 'n baie goeie ondersteuning, op 'n tyd wat ek dit baie nodig gehad het. Ek het partkeer gedink dis ongelooflik hoeveel dinge gebeur wat my net weer help om aan te gaan. Dit was een daarvan. Maar ek moet sê, ek het ook maar weer teruggeval. Daar was weer tye hier wat dit gevoel het ek

bid teen die plafon vas. Maar ek is besig om weer my vertroue in die Here terug te kry. Ek dink daardie tyd sal altyd vir my 'n soort mylpaal wees.

7.2.2.2 Hester

Ek het Hester genooi vir 'n reflekeringsgesprek, om saam terug te kyk na die proses wat ons deurgemaak het. Sy is tans baie besig by die werk. Sy voel soms oorwerk, maar geniet die uitdaging. Ons het eers daarvoor saam gesels. Om my indrukke met haar te deel en haar reflekerende kommentaar te verkry, is daar vervolgens van 'n gespreksagenda gebruik gemaak, wat ook aan haar gegee is. Nadat sy 'n rukkie daarna gekyk het, het ek begin met die eerste saak op die gespreksagenda⁶.

7.2.2.2a) Gespreksagenda

- ☼ *My indruk is dat jy tydens die gesprekke die reg begin opeis het om anders na jouself te mag kyk as voorheen, en om jou eie lewe te mag definieer. Is dit hoe jy dit ervaar het?*
- ☼ *Die proses het jou gehelp om weer voor jou ma te kan praat. Kommentaar?*
- ☼ *Aan die einde het jy jouself die reg toegeëien om nie skuldig te voel oor die molestering nie. Ek het nogal gedink dit kan jou help in jou verhouding met andere. Hoe dink jy? Hoe sien jy dit of voel jy daarvoor?*
- ☼ *Tydens ons gesprekke het jy beleef dat die Here vir jou is en jy vir Hom. Wat het gebeur? Wanneer het dit gebeur? Hoe het ons gesprekke daartoe meegewerk?*
- ☼ *Daar lê steeds 'n opdraande stryd voor?*

⁶ Die reflekerings het in gesprek plaasgevind. Ek het haar soms onderbreek met vrae en opmerkings.

❁ *As jy terugkyk: Wat het jou vriendin se troue daardie tyd aan jou gedoen? Is daar vriendskappe wat jou deesdae help?*

7.2.2.2b) Reflekterings

H: Ja, ek het anders na myself begin kyk. Wat my gepla het was: mense ken my nie. Ek het verskriklik eensaam gevoel. Maar ek het myself uitgesorteer. Dit pla my nou nie meer as 'n vriendin my byvoorbeeld vir drie maande nie bel nie. Vroeër sou ek gedink het: dis omdat almal weet ek is nie goed genoeg nie. Die fout lê by my. As ek weet hoe ons mekaar ken, weet ek wat ons in mekaar het. Dan gaan ek nie in 'n gat in nie. Dit pla my nog wat mense van my sê, maar ek weet ek is rustig in myself, oor wat ek doen en wat ek is. Veral oor wat ek reg doen.

Ek het geleer: los jou bolletjie wat jy so swaar dra, by die Here. As ek byvoorbeeld skuldig voel, vra ek vergiffenis en los dit by die Here. Ek sê nie dis maklik nie. Daar kom tye wat iets my terugsit. Dan wil ek vir die Here sê: gee my bolletjie terug. Ek wil eers 'n bietjie *suffer*. Maar dis so onnodig. Een aand byvoorbeeld was ek saam met Dora by die AGS- kerk. Daar het mense getuig oor wat met hulle gebeur het. Dit het my geweldig ontstel en weer teruggesit. Ek het gevoel dis nie hoe ek oor die Here se hulp aan my wil praat nie. Ek wou weer in my gat terugklim met my bolletjie. Vir twee dae was dit weer 'n *issue*. Maar toe het ek net gedink: laat los jou bolletjie, moenie weer teruggaan in die gat nie. Die Here het 'n plan vir my lewe. Hy wil hê ek moet dinge doen. Die soort goed wat met my gebeur het, gebeur met alle mense.

T: Ek het hier geskryf: *Die proses het jou gehelp om weer voor jou ma te kan praat.*

Ons het begin praat, en ons praat nog steeds. Ma is versigtig. Tog kom ons reg met mekaar. Sy gee nou eerder net haar opinie wanneer ek vra. Partykeer ook voor ek vra, maar dan sal sy sê: 'Maar ek mag mos eintlik nie sê nie.' (Hannelie lag gemoedelik daaroor). Dit gaan goed. Ons gesels. Maar ek

moes eerste begin praat. Miskien het ons gesels hier my ook daarin gehelp. Ma sou nie maklik eerste 'n treetjie kon gee ná daardie aand nie, maar ek het besluit: as ek haar nie 'n kans gee nie, as ek nie die eerste treetjie gee nie, sal alles bly soos wat dit was.

T: En die dametjie-ding en daardie goed?

H: Ma sal nou net sê: 'my kind, my kind.'

T: Bring dit dan groot afstand?

H: Nee. Ek beleef dit as respek, nie afstand nie. Ek kan voel dis makliker om vir Ma te sê wat my opinie is en wat saakmaak vir my. Sy sê nie meer: 'ek wens jy was fyner' en al daardie soort dinge nie. Maar ek sien ook nou ek was ook maar onnodig bot met haar.

T: Die troue-storie van Erna? (Ek kyk op die blaaie voor my, en Hannelie lees weer in stilte).

H: Die troue het my nogal gepla. Ek moet eerlik wees. Vandag weet ek ons is verder van mekaar as voor die troue. Dit was eers baie seer toe sy nie meer tyd maak vir my nie. Sy het my nie meer welkom laat voel nie.⁷ Eers het ek dit erg ervaar as sy nie bel nie. Ek moes altyd bel. Maar later het ek die houding gekry van: dis wat ek gegee het, nou is dit *up to you*. As ons – Hester en pastor – nie gepraat het nie sou dit erger gewees het. Ek sou heeltemal doodgegaan het in my. Maar nou maak ek myself net los van negatiewe omstandighede. Ek gaan ook nie na plekke en mense wat my negatief maak nie.

Oor die Here se hulp: omdat ek baie baie alleen gevoel het, het ek gevoel hoe Hy my dra. Hy het vir my gewys dat ek 'n ma het wat vir my sorg en wat my liefhet, dat ek goeie vriende het, 'n werk het. Hy het my laat konsentreer op positiewe dinge. Hy sal niks laat gebeur wat ek nie kan hanteer nie.

T: Het ons gesprekke jou gehelp om so oor jouself en oor die Here te dink?

H: Ja, tot 'n mate, omdat ek nie voorheen oor die dinge gepraat het nie. Toe ek myself hoor en self sê, kon ek daarop konsentreer. Deur Sias ('n vriend) kon ek ook weer in myself begin glo. Ek het seker maar op hom verlief geraak. Seer gekry,⁸ negatief geraak, maar daar deur gekom.

Wat het my gehelp om uit die skuldig voel te kom oor die molestering? Deur te konsentreer op positiewe goed. As jy bly skuldig voel het jy nog nie vergewe en vergeet nie. Om te *cope* moet ek net laat los. Ander kan daar deur, ek kan ook daar deur. Ek het so baie om voor dankbaar te wees.

7.2.2.3 Jean

Jean het my kom sien vir 'n reflekeringsgesprek oor die gesprekke wat ons gehad het. Ek het aan haar die volgende gespreksagenda gegee en haar kommentaar daarop gevra:

7.2.2.3a) Gespreksagenda

- ✿ *Ek het die indruk dit was moeilik vir jou om in ons gesprekke te kies tussen getroud-bly of skei. Elke keuse sou maar probleme (dilemmas) meebring. Jy het ook tussen ons twee gesprekke van keuse verander. Wat gebeur op die oomblik in die huwelik en huis?*
- ✿ *Ek het die indruk dat die gesprekke jou gehelp het om die reg op te eis dat jy en jou kinders nie geboelie, gedomineer en emosioneel afgebreek word deur jou man nie. Jou kommentaar?*

⁷ Sy verhaal 'n ervaring wat sy gehad het toe sy eendag by Erna gaan kuier het.

⁸ Sias het die verhouding beëindig.

- ✿ *Ek het die indruk dat getroud-wees nie meer vir jou noodwendig belangriker is as die welsyn van jou kinders en jouself nie. Die huwelik is dus nie meer vir jou absoluut belangrik nie, maar eerder relatief belangrik. Kommentaar?*
- ✿ *Saamwoon sonder om deur die staat as getroud erken te word was nie vir jou 'n probleem nie. Vir jou was dit 'n huwelik. Was dit vir jou vreemd dat 'n dominee nie daarop ingegaan het nie?*
- ✿ *Enige ander indrukke van ons gesprekke?*

7.2.2.3b) Reflekterings

Jean het vir Paul 'finaal' gevra om te gaan: 'Go and find your feet.' Paul het gepleit op grond van hulle vows voor die Here: 'Can we stay married?' Hy het gesê daar sal nooit iemand anders kan wees nie. Geen man kan weer so 'n goeie vrou soos Jean kry nie.

J: 'But he's abusive. His abusiveness has no limits. He always attacks my children with the most terrible insults. He even insults their father. He's always moody. I can't allow it that my children should live in fear for a physical attack. My children need security. They are now relaxed.'

Paul eis totale ('totally and absolutely') onderwerping van 'n vrou aan 'n man binne die huwelik.

J: I am willing to submit myself to a man, but it will be only possible if I could trust him with our lives.'

Paul het al haar vriendskappe afgebreek en dit sodoende van haar weggeneem, en haar toe gedomineer. Hy het haar verwytdat haar kinders altyd eerste kom en dat sy hom uitsluit.

J: Hy het my verwytdat ek maak hom *insecure*, ek maak hom 'n *outsider*. Dit het nie gehelp om aan hom te verduidelik hoedat hy dit self

veroorzaak nie. Ek moes my voet neersit. Hy sou nie meer vir ons kon sorg nie.

Jean kyk weer na die gespreksagenda.

J: Jy vra hier of dit vir my moeilik was. Dit was moeilik en dit is steeds moeilik. Partykeer voel ek, ek moes deur dik en dun by hom gestaan het. Ek weet ook ek mag my kinders beskerm. Ons gesprek het my gehelp om daarvoor te staan toe dit regtig nodig geword het. Maar ek glo ek mag nie weer trou nie. *I prayed to the Lord to release me from my vows.* Maar ek weet nie of Hy dit gedoen het nie. Al wat ek weet is dat Hy my vergewe het, dat ek 'n fout gemaak het, dat Hy my liefhet. Maar vroeër het ek nooit vrees gehad oor my besluite nie. Nou twyfel ek. Eers het ek my maklik deur God laat lei, maar nou het ek iets van my *absolute faith* verloor. Ek is altyd bang: gaan ek die regte besluit neem? Kan ek nou my plaas verkoop? Gaan ek weer sy stem hoor? Dis of ek nie sy stem kan hoor nie, omdat ek die vorige keer verkeerd gehoor het. *I do not like fear, because it is the opposite of trust. How can I fear and trust the Lord?* Ek voel ook skuldig. Ek weet ek sou Paul kon leer om lief te hê, ek sou hom kon help om nie *insecure* te wees nie. Maar dan moes ek alleen gewees het. Ek kon dit nie bly doen en ook nog my kinders beskerm nie. Dit het net te veel geword.

T: Kyk saam met my na die derde vraag: *Ek het die indruk dat getroud-wees nie meer vir jou noodwendig belangriker is as die welsyn van jou kinders en jouself nie.*

J: Ek stem daarmee saam. Maar is albei nie verkeerd nie?

T: Ek wonder of God jou nie toelaat om in sulke tye 'n keuse te maak, vergifnis te vra vir wat jy verkeerd gedoen het, en weer voor te begin nie? Ek glo God sal jou gun om hier 'n keuse te maak vir jou kinders, en weer onder sy liefde en genade voor te begin.

Op hierdie stadium het ek die Bybel oopgemaak en Jesaja 43:13-14 gelees. Na 'n bietjie soek het ek ook uitgekom by Jesaja 43:18-19, en dit daarmee saam gelees. Ek het die verlossing van Israel uit ballingskap verhaal. God laat sy kinders weer voor begin. Geen fout en geen huwelik kan ons gevange bly hou nie. Op haar versoek het ek die skrifgedeeltes vir Ruth neergeskryf.

J: Jy moet vir my bid dat ek weer sonder vrees kan voor begin.

T: Ek sal, maar dan moet jy gaan dink hoe so 'n lewe dalk kan lyk. Dan praat ons weer 'n volgende keer. (Jean knik goedkeurend).

J: Ek wil my verhouding met God terughê, weer in vertroue met Hom lewe, sonder vrees.

T: Voordat ons saam bid, wil ek vir jou vra oor hierdie laaste een: *Saamwoon sonder om deur die staaf te word was nie vir jou 'n probleem nie. Vir jou was dit 'n huwelik. Was dit nie vir jou vreemd dat 'n dominee nie daarop ingegaan het nie?*

J: Ek het by jou die vertroue gehad dat ek nie 'n *issue* daarvan hoef te maak het nie.

T: Dit was nie vir jouself 'n *issue* nie?

J: Nee.

T: Hoe het dit gekom dat dit nie vir jouself 'n *issue* was nie?

J: Ek sou enige tyd met Paul getrou het as dit nie was vir die derde-party eis nie.

Jean se vorige man is in 'n motorongeluk dood. Sy het verduidelik dat die derdeparty-eis nie uitbetaal sou word as sy weer getrou het nie. Sy het die geld nodig gehad vir die kinders. Paul sou egter nie vir haar kon sorg nie. Sy het

voor 'n dominee van die Metodistekerk getrou, nadat hy eers toestemming van die 'biskop' moes verkry. Dit was nie 'n 'registertroue' nie, maar vir Ruth net so eg voor die Here soos enige ander huwelik. Sy het dikwels in hierdie ongelukkige huwelik gedink dit was seker maar verkeerd. Baie het gesê dis 'n bewys van hoe verkeerd dit is. 'God rejected your marriage.'

Ek het afgesluit met gebed, en gevra dat die Here haar sal help met die vreesding, en haar sal help om weer nuut en gelukkig te begin.

7.2.2.4 Ansie

Ons het nog nie weer kontak gehad na ons gesprek waarin Ansie gesê het dat sy oor die seks-storie wil kom praat nie. Ons het ook nog nie saam kerk toe gegaan nie.

Ek het haar by haar huis gaan besoek en die gespreksagenda saamgeneem. Ansie het goed gelyk en het heelwat gewig verloor. Sy was bly om my te sien, en het gesê dat sy my in die week wou skakel vir 'n afspraak. Sy was reeds vir ses weke onder behandeling van haar psigiater. Hy het haar gediagnoseer met 'n nat kol tussen sinapse in die brein.' As dit eers opgeklaar het, sal sy die voorgeskrewe medikasie kan los, iets waarna sy uitsien. Die psigiater het gesê die medikasie sal die sinapsprobleme opklaar, maar dat sy nog baie berading nodig het vir haar sielkundige probleme.

A: Ek weet daar is nog te veel goed wat ek opkrop en wegsteek. Ek het nog baie berading nodig. Maar ek is skaam omdat ek soveel van jou tyd al geneem het.

T: Dis nie vir my 'n probleem nie. Jy is welkom om weer te kom praat oor die dinge wat jy opkrop en wegsteek. Gaan dit oor nuwe dinge?

A: Dit gaan maar oor die seksstorie. Maar ek praat so moeilik daaroor. As ek na hierdie week klaar geveer het, sal ek vir volgende week 'n afspraak met jou maak. Ek moet daaroor kom praat.

T: Hoe het ons gesprekke tot nou toe jou gehelp?

A: Dit beteken altyd vir my baie. Sommige goed wat gehelp het, het egter net nie altyd gehou nie. Dis die dat ek maar weer en weer gekom het. Party keer het ek gevoel dit hou net vir 'n ruk. Baie dinge het verander. Dit gaan goed in die huis. Jy kan mos sien die groot moeilikheidmakers kon ek uitsit. Ek moet sê Ben se broer het ons finansiële gehelp, anders sou ek dit nie maklik kon doen nie. Maar nou kan ek weer voor begin en die regte soort mense kry. En jy kan mos sien ek het gewig ook verloor. Ek voel goed daaroor, oor myself.

Ek het die gespreksagende vir haar gegee om na te kyk.

7.2.2.4a) Gespreksagenda

Ek het teruggekyk op ons gesprekke en die volgende indrukke neergeskryf, waarop ek graag jou kommentaar sal wil hê:

- ✿ *Jy kon tog afstand en losmaking van sommige van jou probleme kry, hoewel jy jou moeilik losmaak van bang-wees en skuldgevoelens wat saamhang met dominerende, marginalisering en geweld.*
- ✿ *Gebed en die geloof dat die Here jou altyd weer sal help is belangrike aspekte van jou geloofslawe. Hoe is dit versterk deur ons gesprekke?*
- ✿ *Veral die gay-storie en die brand-storie was vir jou moeilik om te hanteer. Dit gee altyd weer kos vir bang-wees en wantroue en afsondering. Kommentaar?*
- ✿ *Het jy ooit in die proses gevoel ek stuur en beheer die proses te veel of te min?*

✿ *Het ek te min leiding gegee in jou geloofslewe?*

✿ *Enige ander indrukke van ons gesprekke wat jy wil byvoeg?*

7.2.2.4b) Reflekterings

A: Waarvan ek kon afstand neem en my losmaak, is van die mense wat ek uitgesit het. Ons gesprekke het my gehelp tot die insig dat ek nie nodig het om die hele wêreld se slegte mense te dra nie. Ek voel nie meer skuldig om vir hulle te sê: 'ek wil julle nie meer hier hê nie, julle is 'n las vir my. Ek dra nie meer mense wat net geld mors en meer en meer eis nie.' Ek dink dit het meer as enigiets gehelp dat ek oor al minder goed skuldig voel. Ek leef my lewe, en ander moet hulle eie lewens leef. Ons kan mekaar help, maar dis al. En ook net tot op 'n punt.

Die storie van gebed en geloof: dit is so. Dit was altyd daar, maar ons gesprekke het dit versterk. Dit help veral wanneer ek angstig begin raak.

Die gay-storie is vir my steeds moeilik om te hanteer. Ek voel party keer mense probeer die Bybel verkrag om mense se dade toe te smeer.

T: Ek stem saam. Ek wonder net baie keer hoe die Bybelskrywers sou geskryf het as hulle geweet het baie homoseksuele mense kan nie verander nie. Dis of hulle gedink het alle homoseksuele mense is so omdat hulle God verwerp.

A: Ja, en veral Annette verwerp nie die Here nie. Sy is baie godvresend. Daarom pla dit my glad nie meer dat sy gay is nie. Maar omdat sy verwerp voel, wil sy nie in 'n kerk kom nie. Ek verstaan die ding dat die Bybel nie alles weet nie. Maar mens moet net nie toesmeer wat dit sê nie. Dan eerder verduidelik wat aangaan in die Bybel. Wat ek ook glad nie kan hanteer nie is die gay optogte. Dis 'n *sex display* waarmee hulle God uittart. Dan hou ek van hoe Annette dit doen. Sy maak nie 'n *sex show* daarvan nie.

Die brandstorie is nie meer vir my moeilik nie. Ek voel wel nog partymaal skuldig oor die brand self, al weet ek dit was die donderweer. Maar die wantroue-ding is nie meer 'n probleem nie. Ek kan die mense van destyds aanvaar en hanteer. Hulle is klein mensies wat nie begrip gehad het nie. Hulle wou dinge vir hul eie gewin doen. Maar nie alle mense is so nie. Ek kan mense weer vertrou, omdat ek leer onderskei het tussen die mense wat eerlik is en dié wat nie is nie. Almal is nie dieselfde nie.

Oor jou stuur en beheer: juis omdat jy my nie probeer stuur en beheer het nie, het ek kans gekry om te praat. Dit was vir my belangrik. Ek is die soort mens wat nie in 'n rigting gedruk wil word nie. Dis ook reg dat jy my nie met godsdiens probeer druk het nie.

7.3 EIND-REFLEKTERINGS OP DIE NAVORSING AS GEHEEL

7.3.1 Waarde van die navorsing vir my. Waar is ek nou?

In hoofstuk 1 is gemeld dat ek in my plattelandse bediening meer en meer geïnteresseerd geraak het in die probleme wat mense konstrueer met betrekking tot outoriteit, tipering en tradisionele instellings. Op daardie stadium het ek reeds kennis geneem van die terapeutiese werk van Michael White wat onder meer werk met dekonstruksieteorie binne 'n narratiewe benadering. Tesame het dit gelei tot die onderwerp van hierdie navorsing: *Die dekonstruksie van tradisionele probleemrealiteite in 'n plattelandse gemeenskap. 'n Narratief-pastorale perspektief.*

Die navorsing waarvan ek verslag doen in hoofstukke 2 tot 5 het my gehelp in my begeerte om as postmoderne, Christelik-pastorale, narratiewe terapeut betrokke te wees in die lewens van mense, onder meer my ko-navorsers. Ek kon dekonstruktief en sosiaal-konstruktief saam met hulle betrokke wees in die

prosesse waar probleme en nuwe bevrydende moontlikhede gekonstrueer/verhaal is.

Die navorsing wat neerslag vind in veral hoofstuk 2 het my gehelp tot 'n beter verstaan van dekonstruksieteorie, in samehang met 'n postmoderne lewensbenadering. Dit het ook 'n bepaalde ontwikkeling in myself meegebring: Ek kon groei en vry word tot 'n meer dekonstruktiewe styl van betrokkenheid in pastoraal-terapeutiese prosesse.⁹

Ek kon wegbeweeg van *vasstelling*, *sentraalstelling* en *begroning* van my eie konstruerings, en sodoende kon ek die andere in die terapeutiese prosesse ook daartoe help, in hulle worsteling met hul gekonstrueerde probleemrealiteite. Vermeerdering van moontlikhede het vir my 'n hoë prioriteit geword.

Grense, binêre teenstellings, tradisionele rolle, hiërargieë en sogenaamde objektiewe kundigheid het vir my algaande minder belangrik geword en ek kon meer fokus op verhoudinge waarbinne mense mekaar as gelykes ontmoet en saam probeer sin maak van dilemmas binne bepaalde kontekste.

Die navorsing het my ook gehelp, en help my steeds, om weerstand te bied teen die verleidelike modernistiese geloof dat 'n terapeut/navorsers 'n buiteposisie het vanwaar objektiewe waarnemings gedoen kan word en rigting aangedui kan word.

Ek het geduldiger geword met kompleksiteit en die chaotiese, en meer akkommoderend/ verdraagsaam teenoor andersheid. Dit alles was tot groot wins binne die pastoraal-terapeutiese prosesse waarin ek betrokke was.

⁹ Hierdie groei en nuwe vryheid het egter ook verder uitgebrei na ander terreine van my bediening. Ek dink veral aan jeugbediening en tradisioneel 'lerende' en 'ontdekkende' praktyke soos Bybelstudies.

Dit was vir my waardevol om te kon leer onderskei tussen dekonstruksie en dekonstruktiewe metodes. Dit het meegebring dat ek verstaan dat dekonstruksie nie 'n gebeure is wat slegs saamhang met 'n bepaalde metode of model nie. Dit is wel vir my van besondere waarde dat ek kon kennis maak met *Re-authoring therapy*. Die waarde daarvan het vir my veral duidelik geword toe ek tydens die terapeutiese prosesse bewus geword het hoe moeilik mense loskom van die kennis/mag waarmee hulle gedomineer is. Ek is baie dankbaar dat ek dekonstruksieteorie kon integreer met 'n verstaan van *reification*, narratief en *Re-authoring therapy*. Dit het my gehelp in my terapeutiese betrokkenheid by mense wat nie (meer) kon weerstand bied teen dominerende *grand narratives* en kennis/mag nie.

Die navorsing wat neerslag vind in hoofstuk 3 het my skerper laat fokus op moontlike stereotipering, legitimering van instellings, marginalisering en dominerendheid in die samelewing/sosiale omgewing, spesifiek die plattelandse omgewing waarbinne ek woon en werk. Later, in die terapeutiese prosesse, het ek daarvan bewus geword hoe dikwels mense juis met hierdie praktyke worstel in hul persoonlike lewens.

Veral in hoofstuk 4 is gekonstrueer met betrekking tot *narratief*. Tydens die navorsing het ek gegroei in 'n narratiewe benadering tot terapie. Dit was vir my makliker om dekonstruktief-luisterend betrokke te wees, as wat dit was om sosiaal-konstruktief deel te neem aan die skep van nuwe toekoms-verhale wat mense kan gaan leef. My interpretasie daarvan is dat mense dalk makliker verlede-verhale, hede-verhale en verduisterde toekoms-verhale vertel, maar moeiliker konstrueer aan nuwe, hoopgewende toekoms-verhale. Hoe dit ookal sy, ek onderneem om te poog om my vaardighede in die ko-konstruering van hoopgewende toekomsverhale te verbeter. Betrokkenheid by verhale is vir my as postmoderne terapeut 'n vreugde, aangesien mense so gemaklik – maar ook dekonstruktief kwesbaar – is in die vertel van verhale.

Tydens die navorsing kon ek saam met die ko-navorsers prakties-filosofiese sowel as prakties-teologiese wysheid konstrueer. Die navorsing is dus nie net diensbaar aan die praktiese teologie nie, maar ook aan ander dissiplines. Dit hang daarmee saam dat ek my navorsing aangepak het vanuit die standpuntnaam dat prakties-teologiese wysheid nie in isolasie van prakties-filosofiese wysheid gekonstrueer kan word nie. Hierdie standpuntnaam leef ek in my pastorale bediening. Nie een van die ko-navorsers het my aanvanklik net as pastor kom spreek nie. Ek leef as pastor-terapeut/terapeut-pastor. Die navorsing het hierdie posisionering versterk. Juis omdat die praktiese teologie diensbaar wil wees *in die wêreld* hoef die teologiese komponent van die navorsing ook nie oorheersend te wees nie. Dit was ook nie oorheersend in hierdie navorsing nie.

Hoe meer ek navorsing gedoen het oor postmoderne, dekonstruktiewe teologie, hoe meer het ek my verwonder oor die andersheid van God, en die geheimenis van sy openbaring. Dit het my gehelp om met minder sekerheid, maar tog ook *coram Deo*, in groot geloofsvreugde, te teologiseer oor God en sy openbaring in Jesus Christus. Die konstruerings van 'n nie-Christen teoloog/nie-teoloog – Jacques Derrida – het my in besonder gehelp om my te kon posisioneer as postmoderne, dekonstruktiewe Christen-teoloog. Daaroor verwonder ek my ook, en in dit verwonder ek my nog meer oor die andersheid van God – dat Hy op meer maniere met ons kan praat as net deur die Bybel en die Christen-geloofsgemeenskap. Hy kan ook met ons praat – in Christus, die Woord van God – deur Derrida. Hy kan ook met ons praat deur die Bybel. Hy praat met ons in Christus, in die Gees.

Waarheid is 'n moontlikheid waaroor geen teoloog beskik nie, ook nie met kennis van die Bybel en saam met die Christen-geloofsgemeenskap nie. Waarheid kom tot ons in Christus, in die Gees, die Gees van Christus.

7.3.2 Moontlikhede wat die navorsing aan andere bied

7.3.2.1 Moontlikhede vir pastors

Ek het so pas aangetoon watter waarde die navorsing vir my persoonlik gehad het en nog steeds het. Ek het die verwagting dat hierdie navorsing van waarde sal wees vir elke pastor wat sensitief wil wees vir die postmoderne tyd en as sodanig betrokke wil raak by mense in pastoraal-terapeutiese prosesse. Die navorsing sal pastors help om dekonstruktiewe, narratiewe en sosiaal-konstruktiewe betrokkenheid by mense te verstaan. Pastors is besonder goed geplaas om op hierdie wyse, met hierdie benaderings, betrokke te kan raak by mense.

Alle pastors behoort goed kennis te neem van dekonstruksieteorie en moontlikhede van integrasie daarvan in prosesse van narratiewe betrokkenheid en sosiale konstruksie. Dit sal die besorgdheid oor vermeende radikale *relatiwisme* en *destruksie* in gesprekke oor postmodernisme en dekonstruksie aanspreek en pastors help om meer sensitief te word vir die postmoderne gesteldheid. Ek raak in te veel gesprekke betrokke waar pastors by voorbaat negatief afwysend reageer op postmodernisme. Baie van hierdie gesteldheid sou bevrydend en produktief gedekonstrueer kon word deur kennisname van die navorsingsresultate in hierdie proefskrif.

Aangesien elke pastor in unieke kontekste werk, sal daar vanuit daardie kontekste gereflekteer word op die navorsing, en tot 'n bepaalde wins gekom word. Pastors word ook genooi om te reflekteer op my reflekterings op die navorsing, op die waarde en wins wat die navorsing vir my ingehou het. Mag dit ook vir elke leser van waarde wees.

Die navorsing behoort ook van waarde te wees vir pastors wat nie in 'n plattelandse omgewing woon en werk nie. Dominerende outoritarisme, stereotipering, tradisionalisme en kennis/mag, word nie net as probleme verhaal in plattelandse omgewings nie. Die moontlikhede wat hierdie navorsing skep

kan dus benut word in ander bedieninge, nie noodwendig net in 'n plattelandse bediening nie.

Die navorsingsresultate sou ook benut kon word waar pastoraal-terapeuties op ander velde as die van outoriteit, tipering en tradisionele instellings beweeg word. Trouens, in die navorsing het ekself ook dekonstruktief gewerk op ander terreine.

Die resultate van die navorsing is nie slegs bruikbaar binne pastoraal-terapeutiese prosesse waartoe mense aanmeld met probleme nie. Pastors word genooi om ook daarvan gebruik te maak in enige diskoerskonteks, byvoorbeeld huweliksverryking en sterwensbegeleiding. Dekonstruksie kom in spel in alle diskoers/taalbeweging.

7.3.2.2 Moontlikhede vir ander dissiplines

Die resultate/konstruerings van die navorsing kan egter nóg wyer benut word, byvoorbeeld binne die dissiplines van maatskaplike werk en sielkunde. Die teorie wat in hierdie navorsing tuis gebring is binne pastoraal-terapeutiese teologie en pastorale terapie, kan net sowel tuis gebring word binne ander dissiplines. Die navorsing is diensbaar aan die teologie en Christen-geloofsgemeenskap, maar verder ook aan ander wetenskaps-dissiplines en instellings.

Interdissiplinêre samewerking is noodsaaklik, aangesien menswees nie in afsonderlike kompartemente geleef word nie. Dissiplines het mekaar nodig vanweë die geïntegreerdheid van menslike bestaan. Dissiplines het mekaar veral nou nodig vanweë 'n nuwe, postmoderne tyd waar 'n nuwe paradigma geld. Onderlinge bevrugting/verryking en hulp met die oog op betrokkenheid in 'n nuwe tyd, is noodsaaklik.

7.3.2.3 Moontlikhede vir studieleiding aan andere

Die resultate van hierdie navorsing kan ook benut word as studieleiding vir studente. Baie meer pastors en ander hulpverleners sal kennis neem van die

navorsingsresultate indien dit ingebou word in gestruktureerde kursusse. Ek dink hier veral aan konstruerings oor *dekonstruksie*, en die integrasie van dekonstruksieteorie binne 'n narratiewe benadering en terapeutiese prosesse.

7.3.2.4 Moontlikhede vir navorsing deur andere

Verdere reflektering op hierdie verslag as geheel kan lei tot verdere navorsing.

Ek wys op een moontlikheid vir verdere navorsing: In hoofstuk 1 en 3 is verwys na tipering in terme van onder meer ras, ouderdom, lewensfase, geslag, seksuele oriëntasie, afkoms, mag, status, siekte, verwantskap, armoede, norme, waardes en geloof. In my navorsing is maar net geraak aan enkele van hierdie moontlikhede. Verskralings en veralgemenings – stereotipering as vermeende waarheid – kan uit hierdie tiperings volg, wat dekonstruksie in spel behoort te bring. Dit kan terreine vir navorsing wees.

7.3.3 Spesifieke voorstelle

- ✿ Doserende personeel aan Teologiese Fakulteite word versoek om die resultate van hierdie navorsing te oorweeg met die oog op inbouing in gestruktureerde kursusse. Dit sluit in kursusse met die oog op verkryging van grade of diplomas, sowel as kursusse wat aangebied word as voortgesette teologiese opleiding.
- ✿ Die dekonstruksie van tradisionele probleemrealiteite, met spesifieke verwysing na die aksievelde van tipering, outoriteit en tradisionele instellings, behoort nog verder nagevors te word.

Ek herinner aan die navorsing wat neerslag vind in hoofstuk 3: Die tegnieke van kennis/mag word nie in die eerste plek van bo geoperasionaliseer om mense te transformeer en te onderwerp nie. Die oorsprong van hierdie tegnieke is op plaaslike vlak. Daarom moet die geskiedenis en effekte van onderwerpene tegnieke juis op hierdie plaaslike vlakke bestudeer word. Juis hier is die mag van die tegnieke die minste verbloem. Die publisering van narratiewe navorsing help om die werking en effek van kennis/mag in

groot detail te beskryf. Meer mense word sodoende bemagtig om weerstand te bied – waar kennis/mag tot probleem word binne bepaalde kontekste. Narratiewe navorsing is besonder geskik vir hierdie doel, juis omdat dit in groot detail kan ingaan op wat mense se interpretasies van hul leefwêreld is.

Die kennis/mag, stereotipering, outoritarisme en legitimering waarmee gedomineer en gemarginaliseer word in gemeenskappe, kan ondersoek word deur narratiewe navorsing.

Daar sou gefokus kon word op opvoedkundige instellings, regeringsinstansies, religieuse geloofs-gemeenskappe, asook ongeskrewe instellings soos die patriargie en matriargie in huwelik en gesinslewe.

Daar kan ook gefokus word op stereotipering met betrekking tot ras en geslag, en die kennis/mag, vooroordele, praktyke, spiritualiteite en instellings wat rondom hierdie stereotiperings ontwikkel.

Ten slotte nog dit: Ek is tans as pastorale terapeut betrokke in 'n terapeutiese proses waar die ander ook 'n pastorale terapeut is. Geen terapeut is verhewe bo terapie nie. Ons is almal kwesbaar. Mag hierdie navorsing jou ook help in jou eie kwesbaarheid en verwonding. So help my, God.



UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA